

Az I. világháború alatti cseh–szlovák határelképzelések és a békekonferencia vitái a csehszlovák–magyar határról*

1. A háború alatti tervek

A Habsburg Birodalom alkotmányos és közigazgatási struktúráinak 1867 és 1869 közötti újrendezése két államalkotóként felfogott kiváltságos nemzetet – a németet és a magyart – és két széles körű önkormányzati jogokkal felruházott politikai nemzetet – a horvátot és a lengyelt – teremtett, illetve ismert el. Ez a közigazgatási struktúra minden korábnál jobban megfelelt a birodalom összetett nemzetiségi viszonyainak. A különleges jogokban nem részesített népek számára mindazonáltal nem volt vonzó, sőt a legfejlettebbek kifejezetten elégedetlenkedtek miatta.

A dualista rendszer legfőbb kárvallottjainak a csehek érezték magukat, akik 1848–1849-es elképzeléseik lényege mellett kitartva továbbra is föderalizálni szerették volna a birodalmat. Bár elsősorban a maguk számára követeltek a magyarokéval és a németekével egyenrangú státust (trializmust), alkalmanként Horvátország, valamint egy galíciai–bukovinai lengyel egység egyenjogúsítása mellett is síkraszálltak. A birodalom két legerősebb nemzetének, a németnek és a magyarnak meghatározó köreit azonban riasztotta ez a perspektíva. A csehországi németek ellenük intézett durva támadásként fogták fel a tervezett kétnyelvű adminisztrációt, s az ezzel kapcsolatos törvényjavaslatokat elutasították. A magyarok viszont attól tartottak, hogy a csehek önkormányzati és nyelvi jogainak az elismerése veszélyes precedenst teremt a birodalom többi nemzetisége, mindenekelőtt a felső-magyarországi szlovákok számára, akiket a cseh vezetők egyre inkább a cseh–szlovák nemzet részének tekintettek. Ezért ők is dühödt ellenállást fejtettek ki.

E kettős opposíció következtében a „cseh kiegyezés” lekerült a napirendről. A dualista rendszer legelszántabb ellenfeleivé ennek következtében a csehek váltak. František Palacký történész, a cseh nemzeti mozgalom legtekintélyesebb vezetője, aki 1848–49-ben oly nagy meggyőződéssel képviselte a birodalom föderalizálására törekvő ausztrioszláv programot, 1867-ben elfogadta az orosz pánszlávok meghívását a moszkvai szláv kongresszusra, és 1872-ben élete legnagyobb tévedésének nevezte azt, amit a frankfurti nemzetgyűléshez intézett levelében a Habsburg Birodalom történelmi missziójáról állított.

---

* A tanulmány *Viták a csehszlovák–magyar határról* címmel megjelent a Rubicon című történelmi folyóirat 2001/8–9. számának 43–51. oldalán is.

(A Habsburg Birodalmat, „ha nem létezne már régóta”, akkor „Európa és az emberiség érdekében minél előbb létre kellene hozni”.¹)

Az ifjabb cseh generációk körében a századfordulóra markánsan oroszbarát irányzatok – ifjú csehek, nemzeti szocialisták és az úgynevezett haladók – alakultak ki. Vezetőik közül Karel Kramar és Václav Kľofác a háború előtti években – a régi pánszláv eszmék szellemében – a Monarchia helyén létrejövő és Szentpétervárról irányított szláv konföderáció, illetve birodalom lehetőségét latolgatták.

Kramar, aki 1918 őszén Csehszlovákia első miniszterelnöke lett, 1914 elején részletes tervezetet dolgozott ki erről, s ezt Szazonov orosz külügyminiszternek is megküldte. A „Szláv Birodalom” e szerint az Orosz Birodalomból, a Lengyel Cárságból, a Cseh Cárságból, a Bolgár Cárságból, a Szerb Királyságból és a Montenegrói Királyságból állt volna. A Cseh Cárság a cseh-morva területek és Szilézia mellett magában foglalta volna az „észak-magyarországi szlovák területeket” is, délen „Pozsonytól Visegrádig” és onnan Kárpátaljáig. Kárpátalja Kelet-Galíciával és Észak-Bukovinával együtt közvetlenül az Orosz Birodalom részévé vált volna. Délen a Szerb Királyság Montenegró kivételével valamennyi délszláv területet megkapta volna egészen Triesztig, illetve Karintiáig, továbbá „talán” Délnyugat- és Nyugat-Magyarországot is, „tekintettel a maradék horvát lakosságra, amely egészen messze északra nyúlik a Duna középső folyásáig, ahol Szerbia találkozna Csehországgal”. Az Osztrák Császárság ily módon a kifejezetten osztrák-német tartományokra szűkült volna, Magyarország pedig „a félzsídó Budapestből, ennek német környékéből és a Puszta színmagyar részeiből” tevődött volna össze, összesen mintegy 5–6 millió lakossal. Magyarország státusa átmenetileg független lett volna, mely azonban „idővel, a körülmények hatására” Romániával és Görögországgal együtt vazallusi függésbe kerül a birodalomtól.²

A nyíltan vagy titokban szeparatista irányzatok mellett a XX. század elején is tovább éltek a régi ausztrószláv típusú föderatív elképzelések. Ezek egyikét egy ekkor még meglehetősen ismeretlen fiatal tanár, Eduard Beneš fejtette ki, 1908-ban, Franciaországban publikált doktori disszertációjában. Palacký 1848–1849-es tervezeteinek szellemében Beneš a nemzetiségi és a történeti elvet kombinálva hét-nyolc föderatív egységgel számolt. A cseh-morva területek e szerint Szlovákiával együtt alkottak volna egy tagállamot, s a délszlávok is egy, esetleg két politikai egység keretei közé kerültek volna. Rajtuk kívül a németek, a magyarok, a lengyelek, a románok és az olaszok képeztek volna még egy-egy területi-politikai egységet.³

Ilyen messzemenő tervekkel a szlovák vezetők 1918 őszéig nem álltak elő. A területi autonómiát, amelyet először 1848–1849-ben iktattak követeléseik közé,

¹ Palacký, Franz: *Österreichs Staatsidee*. Prag, 1866, (új kiadása: Wien, 1974) 79–86.

² Galandauer, Ján: *Vznik Československé republiky, 1918: programy, projekty, perspektivy*. Nakladatelství Svoboda, Praha, 1988, 243–250. (A cseh nyelven közzétett dokumentumot Limpár Péter fordította le számomra, amiért itt is köszönetet mondok.)

³ Beneš, Edvard: *Le problème autrichien et la question tchèque*. Paris, 1908, 299–301.

azonban maguk is szorgalmazták. Az 1895-ös nemzetiségi kongresszuson a magyarországi szerb és román vezetőkkel karöltve nyilatkozták, hogy „... Magyarországnak nem lehet nemzeti állam jellege, mert Magyarországnak, mint államnak jellegét azon népek összessége adja meg, amelyek az államot alkotják. A magyar állam természete nem engedi meg, hogy egy nép, amely még a lakosság többségét sem képezi, azt követelje a maga számára, hogy egymagában államot alkothasson. Csakis Magyarország népei összességének van meg az a joga, hogy azonosítsa magát az állammal...” Ennek alapján azt kérték, hogy „Magyarország nem magyar népeinek, nyelvök határainak megfelelőleg, adassék teljes szabadság, mégpedig olyaténképpen, hogy az illető autonóm területeknek (megyéknek, városoknak, községeknek) a közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóságoknál használt nemzeti nyelv által adassék meg az illető terület nemzetiségi jellege”.⁴

Az I. világháború – mint valami katalizátor – felgyorsította ezeket a centrifugális tendenciákat. Bár 1917. május 29-i nyilatkozatukban, melyre a Reichsrat összehívása adott alkalmat, a cseh vezetők csak „a Habsburg Monarchia szabad és egyenlő nemzeti államokból álló föderációvá alakulásának szükségességét”, s ezen belül egy cseh-szlovák egység létrehozását követelték,⁵ más cseh politikusok lényegében már a háború kezdete óta szeparatista álláspontot képviseltek. A fiatal csehek vezetője, Karel Kramar és a nemzeti szocialista Václav Klobučák mellett – akik továbbra is egy Pétervárról irányított nagy szláv konföderáció keretében képzelték el a csehszlovák állam létrehozását – e csoporthoz tartozott Eduard Beneš és Tomáš G. Masaryk, a prágai egyetem professzora, s egy kisebb párt képviselőjeként a birodalmi tanács tagja, akik inkább a nyugati antant hatalmak felé orientálódtak.

1914. október 24–25-én Masaryk Rotterdamban találkozott Seton-Watsonnal, akit úgy tájékoztatott, hogy az arisztokrácia és a „klérus” kivételével az egész cseh nemzet a függetlenségben reménykedik. A „dolgok menete” – mondta – az lenne, hogy „először helyre kell állítani a történelmi Csehországot, Morvaországot és Sziléziát, majd ehhez hozzácsatolni Magyarország szlovák területeit”. Az új állam élére – folytatta – „okosabb lenne nem az orosz nagyherceget” állítani, hanem „inkább egy nyugati herceget, lehetőleg dán vagy egy belgát”.⁶ Az új cseh államot északról az autonóm Lengyelország, keletről pedig a Kárpát-aljával és Kelet-Galíciával kiegészült Orosz Birodalom övezte volna. A Monarchia többi területével és más nemzetiségeivel Masaryk ekkor még nem foglalkozott. 1915. május 3-i memorandumában azonban, amelyet 1914. decemberi emigrációba vonulása után külföldön állított össze a brit külügyminisztérium számára, már egy nagy délszláv állam megalkotására is javaslatot tett. Ez Szerbiából és a Monarchia délszláv területeiből állt volna. A „cseh és a szerb-horvát

---

⁴ Idézi Kemény G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés története. I. rész.* Gergely, Bp., 1946, 145.

⁵ Zeman, Z. A. B.: *The Break-up of the Habsburg Empire. A Study of National and Social Revolution.* London, 1961, 126.

⁶ Public Record Office, London. Foreign Office 371/1900, 67456.

álmok netovábbjaként” felvetette a két új állam közötti földrajzi összeköttetés gondolatát, azaz a Pozsony és Zágráb közötti „szláv korridor” tervét is. A Pozsony, Sopron, Moson és Vas vármegyék járásaiból kialakítandó területsáv északi része Csehszlovákiához, a déli pedig Jugoszláviához tartozott volna.

Az Osztrák–Magyar Monarchia ilyen mértékű megcsönkítését Masaryk részben a nemzetiségi eszme mint államszervező elv erejével, részben pedig a brit biztonságpolitika érdekeivel indokolta. A törökök lehanyatlásával – érvelt – a Habsburg Birodalom elveszítette létének értelmét, s 1866 után ráadásul még Berlin vazallusává is vált. A kontinentális egyensúly fenntartásában játszott szerepe így módon nem egyszerűen megszűnt, hanem ellenkezőjébe fordult. A hármas szövetség létrejötte óta Ausztria–Magyarország nem Németország *Drang nach Osten* politikájának a gátja, hanem éppen ellenkezőleg, a német terjeszkedés hatékony elősegítője. A birodalom feldarabolása, déli és északi területein két szláv államnak a létrehozása és ezek összekötése egy korridorral ezzel szemben sorompót képezne Berlin Konstantinápoly és Bagdad felé irányuló expanziójával szemben, s „megakadályozná, hogy Németország gyarmatosítsa a Balkánt és Kis-Ázsiát, valamint azt is, hogy a magyarok Berlin engedelmes előőrseivé váljanak”.⁷

Masaryk előbb Rómába ment, majd onnan Genfén át Párizsba vezetett az útja. Milan Štefanik szlovák származású, de már korábban francia állampolgárságot szerzett csillagással és Benešsel együtt ott alakította meg 1916 márciusában a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, amely a független csehszlovák állam létrehozását tűzte ki céljául. Masaryk rövidesen Párizsból is továbbment, s átmenetileg Londonban rendezkedett be, ahol csatlakozott a Seton-Watson támogatásával és részben pénzén megjelenő lap, a *New Europe* köréhez, amely a nemzetállamiság eszméjét, s ebből következően már nem a Monarchia föderalizálásának, hanem felbomlásának a programját népszerűsítette. Beneš továbbra is Párizsban maradt, s ott jelentette meg 1916-ban a *Détruisez l’Autriche-Hongrie*, azaz *Pusztítsátok el Ausztria–Magyarországot* című propagandamunkáját. A kötet címe pontosan kifejezte annak tartalmát. Masaryk téziseit Beneš annyiban fejlesztette tovább, hogy Erdély Romániához történő „visszacsatolását” is az elérendő célok közé sorolta. A független Magyarország – hangsúlyozta – „csak és kizárólag a magyarok által lakott területeket tarthatja meg”.⁸

A nyugati hatalmak 1918 tavaszáig haboztak a nemzetiségi követeléseket, illetve a Monarchia jövőjét illetően. Ekkor azonban kimondták a döntő szót. A nemzetállami törekvések felkarolásának első nyilvános jele az 1918. április 9–11-i római „Elnyomott Népek Kongresszusa” megrendezésének támogatása volt. A kezdeményezés a *New Europe* körétől indult ki. A résztvevők többsége – köztük Mussolinivel – olasz volt; a húszfős délszláv delegációt Trumbić vezette; a héttagú cseh küldöttség élén Beneš állt. A lengyeleket nyolc, a románokat öt fő képviselte. A delegátusok kimondták, hogy a Monarchia „elnyomott nemzetei”

---

⁷ Uo. 371/2241., 53297.

⁸ Beneš, Edvard: *Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot*. Szerk.: Gulyás László. JATE Történetész Diákkör, Szeged, 1992, 45.

nem akarnak továbbra is a birodalom keretei között élni, hanem független állami létet követelnek maguknak. („... e népek mindegyike kinyilvánítja jogát nemzeti és politikai egységének megteremtésére s gazdasági és politikai függetlenségének kivívására. Ausztria–Magyarországban e népek mindegyike a nemzet uralom eszközét, jogai és célkitűzései elérésének alapvető akadályát látja.”⁹) A szövetségesek röviddel ez után *de jure* is elismerték az emigráns szervezeteket, illetve a leendő nemzeti államokat. Először – 1918. június 3-án – Lengyelország függetlenségének támogatásáról adtak ki közös nyilatkozatot. Másodiknak Csehszlovákia következett, amelyről külön-külön nyilatkoztak (Franciaország: június 29., Anglia: augusztus 9., USA: szeptember 2.).

Az új államok *de jure* elismerésével egy időben mindegyik nagyhatalom szakértői hozzáálltak az új országhatárok kijelöléséhez. Az Egyesült Államokban ez egy 1917-ben megszervezett szakértői testület (*Inquiry*) feladata volt, amelynek tagjai sokkal jobban ismerték a térséget, mint a *State Department* diplomatái. Az 1918 októberére elkészült javaslat szerint, amelyhez térkép is tartozott, az új Magyarország határa északon Pozsonynál indult és a Kis-Dunát követte Komáromig. Innen a Duna volt a határ Esztergomig, majd az Ipoly folyása, a mai határnak megfelelően. Rimaszombattól délre és a Bodrog völgyében – a nyelvhatárhoz közelítve – ismét eltért a javaslat a trianoni határtól, egyébként viszont azt követte. Az *Inquiry* októberre elkészült javaslata bekerült abba az 1919. január 21-én véglegesített összeállításba (*Black Book*), amelyen az amerikai béke delegációnak a párizsi békekonferencián területi kérdésekben elfoglalt álláspontja a legkisebb részletig lemenően alapult.

Nagy-Britanniában több minisztérium munkatársai foglalkoztak az új határokkal, és 1918 őszén még mindig több alternatív javaslat készült. Ezek egyike szerint, amely október 20-i dátumozású, és amelyet Leopold Amery, a kormány egyik – anyai ágon magyar származású – politikai titkára jegyzett, Magyarország csak Horvát-Szlavóniát veszítette volna el. Amery ezt azzal indokolta, hogy a nemzetállami koncepció maradéktalan, minden más szempontot mellőző érvényesítése Közép- és Kelet-Európában nem lehetséges, és nem is kívánatos. Seton-Watson 1918. decemberi memorandumának vezérelve viszont – a háború alatt kikristályosodott felfogásának megfelelően – a nemzetállami koncepció volt. S ha ettől mégis eltért, akkor sohasem Magyarország javára, hanem mindig Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia stratégiai érdekeit szem előtt tartva. „... az a Magyarország, amelyet Ófelsége kormánya el tud majd ismerni, a korábbi magyar királyságnak nagyjából az az összefüggő része lesz, ahol a magyar lakosság többséget képez” – írta.¹⁰ A magyar népszámlálások korrektségének megkérdőjelezése és egyéb elfogultságai ellenére Seton-Watson konkrét határjavaslatai egyáltalán nem nevezhetők méltánytalannak. A határ menti magyar többségű területeket – jobban, mint az amerikaiak – ugyanis szinte kivétel nélkül Magyarországnak kívánta adni, sőt a leendő határ két oldalán olyan

---

⁹ Idézi Arday Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában 1918–1919*. Magvető, Bp., 1990, 57.

¹⁰ Public Record Office, London. Cabinet 29/2., 186–189.

úgynevezett szürke zónákat különített el, amelyek hovatartozását csak alapos és nemzetközileg ellenőrzött helyszíni vizsgálatok alapján javasolt eldönteni.

Seton-Watson befolyását jól mutatja, hogy memorandumát az európai brit politika alapelveivel foglalkozó kormány-állásfoglaláshoz csatolták mint függelékét. Az ő anyagán alapult a brit béke delegáció 1919. február 8-i dátumozású végleges határjavaslata is. Seton-Watson eredeti elképzeléséhez és az amerikaiak előterjesztéséhez képest az északi magyar határszakaszon ez egyetlen lényegesebb eltérést mutatott: a Sátoraljaújhely–Csep vasútvonal miatt a brit szakértők a Bodroglóközti is a csehszlovákoknak javasolták adni.

A franciák békeelőkészítő bizottsága (*Comité d'études...*) nem készített olyan konkrét határjavaslatokat, mint az amerikai *Inquiry* és a brit szakértők. Az 1918. május 22. és 1919. március 7. között összeállított és megvitatott „tényfeltáró tanulmányok” szelleme és számos konkrét javaslata azonban a francia határ-elképzelések rekonstruálását is lehetővé teszi.

Az 1919. március 7-én véglegesített csehszlovák–magyar határjavaslat kidolgozója J.-E. Pichon, a prágai egyetem egykori francia lektora volt. „Nem kétséges – kezdődött az anyag –, hogy a mi érdekünk nem egyszerűen egy életképes, hanem egy olyan erős Csehszlovákiának a létrehozása, hogy az a Nyugat felé irányuló germán expanzió leghatalmasabb akadályainak egyike legyen. (...) Ezért nem szabad csodálkozni, hogy végül oda jutottunk, hogy nagyjából minden cseh követelést elfogadtunk.” A „minden cseh követelés” nemcsak a Bodroglóközti, hanem a színmagyar Csallóközti is jelentette.¹¹

Az 1918 tavaszától egyre nyilvánvalóbban Habsburg-ellenes nagyhatalmi politika, majd a katonai vereség kirajzolódó árnyai a birodalmon belüli – korábban jobbra föderációpárti – nemzetiségi vezetőket, köztük az addig jórészt passzív magyarországiakat is radikalizálták. Az 1918. május 1-jei lipcsei gyűlésen Vavro Srobar szlovák vezető, Masaryk volt tanítványa, a nemzeti önrendelkezési jog feltétlen megadását követelte „a csehszlovák törzs magyarországi ágának”. A korábban Ferenc Ferdinánd köréhez tartozó, majd később ugyancsak Masaryk követőjévé lett Milan Hodza pedig szeptemberben kibocsátott röpiratában így fogalmazott: „Mi szlovákok tehát kiválunk a magyar államból. Ez olyan biztos, mint a Szentírás. Elhatározásunkkal szemben nincsen apelláta.”¹² A Szlovák Nemzeti Párt egyik képviselője, Ferdiš Juriga a magyar parlamentben október közepén hasonlóan nyilatkozott. Kijelentette, hogy a szlovák néptörzs a maga letelepedési területén saját állami közösséget kíván alkotni, s a továbbiakban sem a magyar parlament, sem a magyar kormány jogát nem ismeri el arra, hogy a szlovák nemzet képviselőjeként lépjen fel. Az

¹¹ Pichon, J.-E.: *Les frontières de l'État tchéco-slovaque*. In: *Travaux du Comité d'études*. Tome Second. Questions Européennes. Imprimerie Nationale, Paris, 1919, 108.

¹² Idézi Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés, magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Kalligram, Pozsony, 1995, 204. – A szlovák területekkel kapcsolatos magyar autonómia-elképzelésekkel, pontosabban Jászi Oszkár tervezetével (és a szlovák ellentervvel) foglalkozik kötetünkben Szarka László. Szlovákia két világháború közötti területi és politikai integritásának problémájáról lásd Peter Zelenák tanulmányát, közigazgatási változásairól Kocsis Károly írását.

ügynevezett magyarón szlovák értelmiségiektől (Dvortsák Győző, Bulissa Károly stb.) eltekintve ezt a különválást szinte mindegyik szlovák politikus a csehekkel való egyesüléssel kapcsolta össze. Önálló szlovák állam létrehozása helyett valamennyien a csehszlovák államon belüli széles körű autonómiában bíztak, amire az amerikai szlovákok vezetőivel kötött 1918. május 31-i pittsburghi egyezményben Masaryk kötelezettséget is vállalt.

A felső-magyarországi szlovákok elszakadási szándéka hivatalos formában az 1918. október 30-i turócszentmártoni értekezleten körvonalazódott először. Ezt a tanácskozást Matúš Dula, a Szlovák Nemzeti Párt elnöke hívta össze. Az értekezlet, amelyen valamennyi szlovák politikai irányzat képviseltette magát, nyilatkozatot fogadott el a szlovák területek Magyarországtól való elszakadásáról és teljes függetlenségéről. Ebben egyetértés uralkodott a résztvevők között. Vita bontakozott azonban ki arról, hogy a nyilatkozat utaljon-e Szlovákia autonómiájára a „cseh-szlovák” államon belül, vagy ne, illetve arról, hogy jelezzék-e részvételi szándékukat a békekonferencián, avagy ne. A többség először mindkét kérdésre igennel válaszolt, ám a későbbiekben – Milan Hodza javaslatára – törölték az erre vonatkozó passzusokat. Belevettek viszont egy utalást a csehszlovák egységre. A deklaráció kulcsmondatai ezek után így hangzottak: „1. A szlovák nemzet mind nyelvi, mind kulturális-történelmi szempontból az egységes cseh-szlovák nemzet része. (...) E cseh-szlovák nemzet számára követeljük mi is a korlátlan önrendelkezési jogot a teljes függetlenség alapján”. A dokumentum súlyos – és részben túlzó – szavakkal bélyegezte meg a dualista időszak magyar kormánypolitikáját is, amely „hosszú évtizedek alatt nem látott fontosabb feladatot, mint hogy elnyomjon mindent, ami szlovák, nem épített és nem engedélyezett nemzetünknek egyetlen iskolát sem, nem engedte, hogy szlovák emberek bejussanak a közhivatalokba és a közigazgatásba, népünket anyagilag tönkretette, középkori feudális rendszerével és politikájával kizsákmányolta”.¹³ A nyilatkozatot 103-an írták alá. Foglalkozásuk szerint 15 ügyvéd, 14 pap, illetve lelkész, 13 gyáros, iparos és kereskedő, 13 magántisztviselő, 7-7 földműves és főiskolai hallgató, 5 bankigazgató, 5 munkás, 4 orvos, valamint 3-3 magánzó, tanító és építész, vagyis a középrétegek képviselői mellett néhány egyszerűbb ember is.

A turócszentmártoni értekezletet követően a Szlovák Nemzeti Tanács tagjai felvették a kapcsolatot Prágával, majd november 5-én ideiglenes kormányt alakítottak. A Vavro Šrobar vezette testület november 14-ig, az első csehszlovák kormány megalakulásáig állt fenn. Šrobar ekkor a Kramar elnöklelte alatt megalakult prágai kormány minisztere lett.

---

¹³ Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*. I. kötet. Osiris, Bp., 2000, 66.

2. A békekonferencia vitái és döntései

Az I. világháború lezárására és az új nemzetközi rend alapjainak megteremtésére hivatott békekonferencia ünnepélyes megnyitására 1919. január 18-án került sor Versailles-ban, ugyanott, ahol 48 évvel korábban a Német Birodalom megalapítását kihirdették. Az üdvözlőbeszédet a Francia Köztársaság elnöke, Raymond Poincaré tartotta. A „győzelem teljes”, most már csak az van hátra – hangsúlyozta sokatmondóan –, hogy „e győzelem minden gyümölcsét learassuk Önökkel együtt”. Legfelsőbb szinten erről Georges Clemenceau-nak, Franciaország miniszterelnökének kellett gondoskodni, akit mint házigazdát a békekonferencia elnökévé választottak.

Párizs belső kerületeit erre az időre valósággal ellepték a győztes, illetve szövetséges államok diplomatái. A delegátusok és kísérik száma több ezerre rúgott; egyedül az amerikai küldöttség munkatársainak a száma elérte az 1300-at, míg a brit delegációé 400 és 500 között mozgott. A konferencia legfőbb szerve az öt győztes nagyhatalom (USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán) első delegátusaiból (elnök, illetve miniszterelnök) és külügyminisztereiből álló Tízek Tanácsa volt, amelyet Legfelsőbb Tanácsnak is neveztek. A későbbiekben, március 24-étől, ez a szerv alkalmanként felbomlott két testületre: a Külügyminiszterek Tanácsára és a kormányfőkből álló, szűkebb értelemben vett Legfelsőbb Tanácsra. Gyakran előfordult az is, hogy az öt nagyhatalom delegáció-vezetői közül Japán – főleg európai ügyekben – érdektelenséget mutatott, s így csak Woodrow Wilson amerikai elnök, valamint David Lloyd George brit, Georges Clemenceau francia és Vittorio Orlando olasz miniszterelnök tanácskozott. Ezt a grémiumot Négyek Tanácsának, résztvevőit pedig a Négy Nagynak hívták.

A középszintű testületek közül az egyik legfontosabb a Területi Bizottság volt, amely határkérdésekkel foglalkozott. Ennek élén André Tardieu állt, aki a háborúig a francia külügyminisztériumhoz közel álló *Temps* külpolitikai rovatát vezette, majd 1914 után parlamenti képviselő és Clemenceau közvetlen munkatársa lett. Az 1920-as években többször vállalt miniszteri tárcát; pályája csúcspontjának ismételt kormányelnöksége és külügyminisztersége tekinthető 1929–1932 között. A Területi Bizottság másik francia tagját Jules Laroche-nak hívták, aki egyébként a francia külügyminisztérium politikai főosztályának európai ügyekkel foglalkozó aligazgatói posztját töltötte be. Az Egyesült Államokat az *Inquiry* két fiatal történész tagja képviselte: Charles Seymour, az osztrák-magyar ügyek szakértője, a Yale egyetem későbbi elnöke és Clive Day Balkán-referens. Nagy-Britannia delegátusa Sir Eyre Crowe, a háború alatt a *Foreign Office* helyettes közigazgatási államtitkára, 1920 után pedig közigazgatási államtitkára, valamint a románbarátságáról ismert, Seton-Watson köréhez tartozó Alen W. A. Leeper, a brit külügyminisztérium Közép-Európa osztályának munkatársa volt. Olaszország érdekeire ebben a bizottságban ugyancsak két karrierdiplomata ügyelt: Giacomo De Martino, a külügyminisztérium főtitkára és

Párizsban a Területi Bizottság alelnöke, valamint gróf Louis Vanutelli-Rey követségi tanácsos.

Az egészen speciális kérdések megvitatására számos – összesen több mint félszáz – szak-, illetve albizottság alakult. Magyarországgal, pontosabban a magyar határokkal két albizottság foglalkozott: a csehszlovák és a román–jugoszláv területi bizottság.¹⁴ Ezek tagjai részben a Területi Bizottság tagjai, részben további szakértők voltak. A szakértők többségének a neve mára feledésbe merült, néhányé azonban még ma is ismerősen cseng. Ilyen például a gyermekkorát apja, a brit főkonzul oldalán részben Budapesten töltő Harold G. Nicolson, aki utóbb emlékiratainak (*Peacemaking 1919*) kiadásával hívta fel magára a figyelmet; Emmanuel de Martonne földrajztudós, aki a háború alatti francia béke-előkészítés munkájában Erdély-, illetve Balkán-szakértőként vett részt, valamint Jules Cambon francia diplomata, 1920 után a Nagykövetek Tanácsának elnöke. Seton-Watson nem tartozott a brit békedelegáció tagjai közé, ám Steeddel együtt Párizsban tartózkodott, s a háttérben továbbra is igen aktív tevékenységet fejtett ki.

A döntéshozatal eljárási rendje általában úgy alakult, hogy az egyes ügyekkel először a Legfelsőbb Tanács foglalkozott. Meghallgatta a konferenciára meghívott felek véleményét, igényét, előterjesztését, majd felkérte a közép-, illetve alsó szintű szakbizottságokat, hogy tanulmányozzák a szóban forgó ügyet és terjesszenek elő javaslatot. Mivel a vesztes államokat nem hívták meg, ők nem hallathatták hangjukat, legfeljebb kerülő utakon próbálkozhattak egy-egy delegátus megkönyékezésével. A szakbizottságok javaslatai azután visszakerültek a Külügyminiszterek Tanácsa, illetve a Négy Nagy elé, akik általában jóváhagyták szakembereik előterjesztését. A döntések tehát – javaslatok formájában – legnagyobbbrészt a szakbizottságokban születtek meg, amelyekben jellemzően a nemzeti békeelőkészítő bizottságok szakértői vitatkoztak egymással.

Magyarország szomszédjainak meghallgatása 1919. január 31-én kezdődött a Bánságra vonatkozó szerb és román igények ismertetésével. Karel Kramar cseh miniszterelnök és külügyminisztere, Eduard Beneš, február 5-én terjesztették követeléseiket a Tízek Tanácsa elé.

A délszláv, román és csehszlovák követelésekre a mértéktelenség, a követeléseket alátámasztó argumentációra pedig a következetlenség és a szemforgató álszentség volt jellemző.¹⁵ Ez részben abban mutatkozott meg, hogy az 1910-es magyar statisztika adatait gyakran torzítva vagy egyenesen meghamisítva prezentálták, részben pedig abban, hogy lépten-nyomon megkérdőjelezték hitelességét. Beneš például azt állította, hogy a Magyarországtól igényelt területen a magyarok száma mindössze 650 ezer (21%), miközben az 1910-es magyar statisztika 881 ezer magyart (30%) mutatott ki. Még kevésbé felelt meg a valóságnak azon állítása, hogy Magyarországon fog maradni 450 ezer szlovák. A valóságban legfeljebb 140–150 ezerre (1,2%) volt tehető a trianoni Magyarországon élő szlovákok száma. A Pozsony–Vác–Miskolc–Ung vonaltól északra fekvő szlo-

¹⁴ A csehszlovák területi bizottságról lásd még kötetünkben *Marián Hronský* tanulmányát.

¹⁵ Délszláv vonatkozásban lásd erre pl. *Hornýák Árpád* írását.

vák, szlovák–magyar és magyar (Csallóköz) területek mellett a csehszlovák külügyminiszter bejelentette igényét egy Csehszlovákia és Jugoszlávia közötti „keskeny zónára”, vagyis az úgynevezett szláv korridorra is. Közölte továbbá, hogy a rutének nem kívánnak magyar fennhatóság alatt maradni, hanem önálló államként vagy autonóm területként Csehszlovákiával kívánnak szoros föderációt alkotni. Bár Csehszlovákia ezzel „terhet vállalna magára”, Beneš készen mutatkozott ezen áldozat meghozatalára.¹⁶

A román, csehszlovák és délszláv politikusok igényeiről vita bontakozott ki a Legfelsőbb Tanácsban, sőt már előterjesztéseikbe is bele-belekérdeztek a jelen lévő kormányfők és külügyminiszterek. E viták legaktívabb résztvevője a brit miniszterelnök volt. Javaslatára, amit mások is támogattak, a Tízek Tanácsa úgy döntött, hogy az egyes határszakaszokat szakértőknek kell tanulmányozni, s a végső döntést majd ezekre a szakértői előterjesztésekre alapozva hozzák meg.

A csehszlovák albizottság február 27-én ült össze első ízben. Beneš igényével szemben eleinte nemcsak az amerikaiak, hanem a britek és az olaszok is azt akarták, hogy a Csallóköz maradjon Magyarországnál. Az első ülésen egyedül Le Rond francia tábornok szögezte le, hogy ők a Csallóközt is Csehszlovákiának szánják. Bár azt ő is elismerte, hogy ez a térség „etnikai szempontból inkább magyar, mint cseh”, a szlovák területekhez fűződő gazdasági kapcsolatokat fontosabbnak tartotta a néprajzi jellegnél. „... helyi zavargásoktól lehet tartani, hacsak nem csatolják a lakosságot Cseh–szlovákiához” – szögezte le tudatlanul, vagy nagyon is tudatosan, a félrevezetés szándékával. A valóságban arról volt szó, amit a békeelőkészítő anyagokban Pichon különösebb kertelés nélkül megfogalmazott: Franciaországnak minden cseh követelés támogatása áll érdekében.

Komáromtól keletre még inkább eltértek a vélemények. A legészakabbra fekvő határvonalat az olaszok javasolták, az amerikaiak és a britek viszont lényegében csak Rimaszombat térségében tértek el a trianoni határtól. A franciák nem rukkoltak elő konkrét javaslattal. Megállapodásra így ezekben a kérdésekben február 27-én nem jutottak.

A március 3-i ülésen mind a négy nemzet képviselői elfogadták, hogy a Vágtól az Ipolyig a Duna legyen a határ. A Csallóköz hovatartozásában azonban továbbra sem tudtak közös nevezőre jutni. Az Ipolytól keletre is ütköztek az elképzelések. Az olaszok által javasolt határvonal a mai határnak megfelelően az Ipoly vonalát követte, s attól csak Losonctól délre tért el északkeletre. Az amerikai, az angol és a francia küldöttség viszont Csehszlovákiának akarta juttatni a Börzsönyt is. Egybehangzó javaslatuk szerint a határ az Ipoly és a Duna találkozásától nem északra, hanem északkeletre kanyarodott volna, úgy, hogy még Romhány is Csehszlovákiához kerüljön, s csak Salgótarján fölött találkozott volna az olaszok által javasolt nyomvonallal.¹⁷ Mivel ez mind az amerikai, mind

¹⁶ Beneš beszédét közli: Gerő András (szerk.): *Sorsdöntések*. Göncöl, Bp., é. n. [1989], 134–139.

¹⁷ A Salgótarján térségében 1921-től folyó határvitákról lásd a kötetben *Bacsa Gábor* tanulmányát.

a brit békeelőkészítő bizottság eredeti javaslatától eltért, valószínű, hogy ez esetben is a franciáknak tett engedményről volt szó.

Még keletebbre Sátoraljaújhely hovatarozása adott okot vitára. Az itteni vasúti csomópont érintése nélkül Csapra, azaz Kárpátaljára Csehszlovákiából vasúton nem lehetett eljutni. Ezért a britek Csehszlovákiának akarták juttatni, amit viszont a többiek – elsősorban az amerikaiak – opponáltak. Az amerikai becslések szerint kb. félmillió dolláros beruházással egy év alatt megépíthető lenne egy elkerülő vasútvonal, ami úgy Sátoraljaújhelyt, mind az ettől keletre fekvő síkság magyar lakosságát Magyarországnál hagyná.¹⁸

A vita március 4-én, 5-én és 7-én is folytatódott, s ahogy eddig, végül a legtöbb kérdésben most is Magyarország számára hátrányos döntés született. A bizottság elfogadta, hogy a Csallóköz – magyar lakossága ellenére – mégis inkább Csehszlovákiához tartozzon. A bizottsági jegyzőkönyvek szerint ennek döntő oka abban keresendő, hogy egy szövetséges és egy ellenséges államról lévén szó, ismét a szövetséges szempontjait (közlekedés, gazdaság) részesítették előnyben. Ezt különösen a franciák hangsúlyozták. Jules Cambon szerint a déli magyar sáv elszakításával Csehszlovákia nagyon keskeny és sérülékeny lenne. Ugyanezzel érvelt Laroche is, hozzátéve, hogy egy esetleges népszavazás ebben az övezetben éppen ezért megengedhetetlen. Beneš, akit külön ebben az ügyben március 4-én még egyszer meghallgattak, emellett – meglehetősen módon – azt is felhozta, hogy a lakosság valójában csak felerészben magyar, felerészben német és szlovák.

Sátoraljaújhely ügyében azt a dodonai megoldást választották, hogy a várost Magyarországnál hagyták, vasútállomását és közvetlen környékét viszont Csehszlovákiának adták. A Szlovákia és Magyarország közötti határvonal Sátoraljaújhelyen azóta is a vasúti sorompóval azonos.

Az amerikai delegáció nagyon nehezen, hosszú viták után adta be a derekát. Különösen a Csallóköz Csehszlovákiához csatolását tartották igazságtalannak. Seymour és a többiek ezt végül csak annak árán fogadták el, hogy az Ipolyt térségében visszatértek eredeti javaslatukhoz. Vagyis az Ipoly folyását követő határvonalat támogatták, az olaszokkal együtt. A március 7-i ülésen így azután nyugaton a „Nagy-Duna sodorvonala”, ettől keletre az „Ipoly sodorvonala”, innen pedig egy Losonctól és Rimaszombattól délre húzódó, Sátoraljaújhelyt kettévágó határvonal vált a konszenzusos bizottsági állásponttá.¹⁹

A szlovák–magyar határ kijelölése két speciális problémát is felvetett: Kárpátalját és a nyugat-magyarországi korridorét. A kárpátaljai ruszin lakosság orientációja – mint utaltunk rá – bizonytalan volt, s a területre – részben vagy egészben – mindegyik szomszédos állam jogot formált. A háború alatt emellett egy független Galícia lehetősége is felmerült, amelynek egyik tartománya – az amerikai elképzelések szerint – Kárpátalja lehetett volna. A hadiesemények ala-

---

¹⁸ A vasút szerepére a csehszlovák–magyar határszakaszon lásd még *Majdán János* tanulmányának vonatkozó fejezetét.

¹⁹ Az albizottsági jegyzőkönyveket közli: Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. Akadémiai, Bp., 1999, 154–208.

kulása, amely nemcsak Nyugat-, hanem Kelet-Galícia Lengyelországhoz csatolásával is járt, ezt a lehetőséget már 1919 elejére kiiktatta a reális lehetőségek közül. Ezek után került előtérbe a Csehszlovákián belüli autonóm Kárpátalja lehetősége, amit február 5-i beszédében Beneš is ajánlott. Az, hogy a csehszlovák hadsereg 1919. január végétől ellenőrzése alatt tartotta az Uzsok–Ungvár–Csap–Bátyú–Munkács–Verecke vonalig terjedő nyugati és középső részeket, külön nyomatékot adott e lehetőségnek.²⁰

Beneš Kárpátaljára vonatkozó „ajánlatát”, pontosabban kérését az amerikai, a brit és a francia delegáció egyaránt kézenfekvőnek tartotta, és ezért támogatta. Az olaszok azonban – a történelemre és a hagyományos gazdasági kapcsolatokra hivatkozva – inkább Magyarországnál kívánták hagyni, majd érzékelve a többiek heves ellenállását, azt javasolták, hogy a térség keleti fele a Rahó–Körösmező vasútvonallal együtt kerüljön Romániához, s ily módon teremdjön biztonságos kapcsolat Lengyelország és Románia között. Az amerikaiak, britek és franciák azonban ezt sem fogadták el. A csehszlovák bizottság március 12-i írásos előterjesztése így minden tekintetben Csehszlovákiának kedvezett: „A bizottságban az a vélemény alakult ki, hogy ezek [a Kárpátoktól délre lakó – R. I.] ruthének jelenleg sem nem elég népesek, sem nem elég fejlettek politikai szempontból ahhoz, hogy egy független államot hozzanak létre. A Bizottság úgy találta, hogy a ruthének saját érdekei követelik a cseh–szlovákokkal való uniót – valamilyen önkormányzati formában. E megoldás mellett szól továbbá az is, hogy a ruthének és a szlovákok csaknem ugyanazt a nyelvet beszélik és hasonló gazdasági és társadalmi feltételek között élnek. Ez a megoldás, amelyre a ruthén lakosság néhány képviselője régebb óta számít, a legjobb lehetőséget fogja adni a népességnek a gazdasági és a politikai fejlődéshez.”²¹ Az anyag tartalmazta a terület pontos körülhatárolását is, mely megfelelt annak, ami később a békeszerződésbe is bekerült. Magyar vonatkozásban a nyomvonal – mint ma is – Tiszaújlaknál indult és egy rövid szakaszon a Tisza folyását követte, majd Badalónál északnyugati irányba fordult és Beregdaróc érintésével Csapig haladt. Itt nyugatra kanyarodott és Sátoraljaújhely irányába tartott.

Másként végződött a nyugat-magyarországi korridor ügye. A csehszlovákok – Beneš és Kramar éppúgy, mint Masaryk – ezt a háború eleje óta követelték, s Beneš – mint már utaltunk rá – február 5-i meghallgatásakor is a megszerzendő területek között említette. A háború alatti tervekhez képest mindössze annyi változás történt, hogy az akkor még 150–200 km széles folyosó, amelynek keleti határa Győrig ért és a Balaton északnyugati partvidékét is magában foglalta, mintegy 100 km szélességűre szűkült, s keleti határa Mosonmagyaróvártól húzódott Nagykanizsáig. Ezt a bevallottan nem etnikai, hanem történeti (a magyar honfoglalás előtti szláv településterület) és stratégiai (németek és magyarok szétválasztása) érvekkel alátámasztott követelést egyik nagyhatalom képviselői sem támogatták. Március 8-án így különösebb vita nélkül,

---

²⁰ Kárpátalja problémájáról lásd még *Fedinec Csilla* tanulmányát a kötetben.

²¹ Deák, Francis: *Hungary at the Paris Peace Conference*. Columbia University Press, New York, 1942, 417.

egyhangúlag elvetették a Csehszlovákia és a délszláv állam közötti területi összeköttetés ötletét. A csehszlovák állam határai tehát szakbizottsági szinten március közepére elfogadottnak voltak tekinthetők.

A szakbizottsági döntéseket a békekonferencia felsőbb szervei általában rutinszerűen elfogadták. A csehszlovák–magyar határ ügye azonban 1919 nyarán még többször előkerült. Ezt részben a cseh vezetők elégedetlenkedése, részben a magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása, majd pedig a magyar–csehszlovák katonai konfliktus idézte elő.

A magyarelles politikusok mintegy igazolva érezték magukat a március 21-i események által, s még szigorúbb intézkedések életbeléptetésén törektek a fejüket. E megközelítés szerint, amit Clemenceau és a franciák mellett a legtöbb brit delegátus is osztott, a legegyszerűbb megoldás kellő számú szövetséges haderő bevetése lett volna. Ennek előkészítéséhez – francia, jugoszláv és román haderővel számolva – a francia vezérkar március 24-én hozzá is kezdett.

Mások, így például az amerikaiak viszont a békekonferencia Magyarország-gal szemben méltánytalan és elfogult döntéseit kárhoztatták. Nicholas Roosevelt kapitány, hazája későbbi budapesti követe, aki a Coolidge-misszió tagjaként éppen a Tanácsköztársaság kikiáltása után érkezett vissza Budapestről Párizsba, úgy tájékoztatta kollégáit, hogy a demarkációs vonalak ismételt tologatásával a magyarokat valósággal belekergették ebbe a kétségbeesett tettükbe. Tasker Bliss tábornok, Wilson elnök katonai tanácsadója a semleges zóna „abszolút igazságtalan” módon megvont határait kárhoztatta az elnöknek küldött jelentésében, és semmiféle katonai akciót nem ajánlott Magyarország ellen. Egy ilyen lépés – írta – „politikai szempontból oktalan lenne, morálisan pedig igazolhatatlan az Egyesült Államok népe előtt”. Wilson elfogadta ezt az érvelést, s ezúttal külügyminisztere is támogatta. Egy beavatkozás – vélte Lansing – „újabb háborúk sorozatának a kezdetét jelentené Közép-Európában, s ez annál is jobban antagonizálná az ottani népeket, mint amennyire már antagonizálva lettek”.²²

Az olaszok ez ügyben is az amerikaiakat támogatták. Bécsbe, ha úgy adódik, szívesen küldtek volna olasz erőket, ám Budapesttel inkább tárgyalni akartak. Kun Béla március 24-i üzenetét olasz diplomaták juttatták el Orlandóhoz, aki aztán a békekonferencia elé terjesztette.

A Magyarországról kialakult vitához március 25-i híres manifesztumában, az úgynevezett fontainebleau-i memorandumban, amely elsősorban Németországgal, illetve a német békével foglalkozott, Lloyd George is hozzászólt. Ebben éles szavakkal bélyegezte meg nagy német és magyar területek idegen uralom alá kerülését. „Soha nem lesz béke Délkelet-Európában – jövendölte –, ha a most létrejövő kis államok mindegyikének jelentős magyar lakossága lesz. Ezért én a béke vezérelvének azt venném, hogy amennyire az emberileg lehetséges, a különböző népfajok kapják meg saját hazájukat, és hogy ez az emberi szempont előzzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolást, melyek rendszerint más módon is megoldhatók.”²³

---

²² Uo. 59–60.

²³ Uo. 52.

A magyarkérdés plenáris vitája március 29-én kezdődött és három napig tartott. A franciák továbbra is a beavatkozást szorgalmazták, amire Románia és – a követelt határokig – Csehszlovákia is készen állt. A másik három delegáció vezetői azonban elleneztek a katonai fellépést, s Belgrád sem lelkesedett egy bizonytalan kimenetelű katonai konfliktusért. Március 31-én – hosszú viták után és a franciák heves tiltakozása ellenére – ezért végül úgy döntöttek, hogy elfogadják Kun Béla tárgyalásra vonatkozó ajánlatát. A kapcsolatfelvétellel Jan Smuts tábornokot, Lloyd George bizalmasát és a Monarchia belső modernizálással egybekötött föderalizálásának egyik háború alatti támogatóját bízták meg.

Smuts tábornok április 4-én érkezett meg Budapestre, és másnap utazott el. Tekintettel igen szűk keretek között mozgó felhatalmazására, kizárólag a semleges zóna módosítására tett javaslatot. Bár a Tanácsköztársaság szociáldemokrata vezetői hajlottak volna a megegyezésre, Kun Béla elhárította az alkut. Pontosabban olyan feltételeket támasztott, amelyek megvitatására Smuts nem kapott felhatalmazást. Így például azt javasolta, hogy az érdekelt népek közös konferenciája döntsön a határkérdésekről és az új gazdasági kapcsolatok kialakításáról. Az ezzel kapcsolatos válaszjegyzék átvétele után Smuts a tárgyalásokat befejezettnak nyilvánította, és elhagyta Magyarországot.

Smuts hazautazásának érdekes és egyben jellemző epizódja volt találkozása Masaryk elnökkel április 7-én, Prágában. Erre Lloyd George kérte azért, hogy tájékozódjon a szlovák–magyar határ igazságosabb kijelölésének lehetőségéről. Smuts beszámolója szerint Masaryk nemcsak megértéssel és jóindulattal hallgatta fejtegetéseit, hanem kifejezetten kíváncsún tartotta a szlovák–magyar politikai határ bizonyos mértékű szinkronizálását a nyelvi-etnikai választóvonalal. Kijelentette, hogy a Dunától északra elterülő és magyarok lakta területekről „jobban szeretne lemondani” és a cseh határt annyira északra tolni, hogy „ez az egész etnikailag magyar terület Magyarországnál maradjon”. Ennek fejében egy kisebb hídfőállás kialakítását kérte Pozsonnyal szemben, a Dunától délre.²⁴

A csehszlovák államelnökkel folytatott beszélgetéséről április közepén Smuts jelentést állított össze, amelyben hangsúlyozta, hogy 400–500 ezer magyar az új állam déli sávjában „komoly problémát jelentene” a jövőre nézve. Beszámolóját a Külügyminiszterek Tanácsa május 3-án vitatta meg. A miniszterek egyetértettek abban, hogy az ügyet a csehszlovák bizottság elé kell terjeszteni. Vita alakult azonban ki közöttük a felvetés továbbításának módjáról. Lord Hardinge államtitkár, aki Balfour külügyminisztert helyettesítette, azt indítványozta, hogy a kísérőlevél ajánlja a bizottságnak Smuts javaslatának elfogadását. („A bizottságnak abból a feltevésből kell kiindulnia, hogy a Csallóközöt le kell választani a csehszlovák területről – feltéve, hogy ennek fejében Pozsonnyal szemben egy kis enklávét kap az új köztársaság.”) Ám az amerikai külügyminiszter – noha szakértői korábban vehemensen elleneztek a Csallóköz elszakítását Magyarországtól – helytelenítette egy ilyen értelmű, a bizottságot mintegy presszionálni kívánó kísérőlevél elküldését. Robert Lansing ellenvetését Pichon francia külügyminiszter és Jules Laroche francia delegátus örömmel

---

²⁴ Uo. 65., 431.

fogadták és támogatták. Benešre hivatkozva Laroche egyenesen azt állította, hogy „Smuts tábornok alaposan félreértette azt, amit ő [értsd: Masaryk – R. I.] mondott. Masaryk csak azt közölte” – tolmácsolta Beneš interpretációját –, hogy „egyes pártok Csehországban azon a véleményen vannak, hogy a Csallóközt el lehetne cserélni egy kis enklávéra Pozsonnyal szemben. Maga Masaryk elnök azonban nem támogatja ezt a javaslatot.”²⁵ Saját véleményeként Beneš ezt azzal egészítette ki, hogy a dunai hajózás érdekében Csehszlovákiának feltétlenül szüksége van a Csallóközre, s hogy gazdasági okokból egy csallóközi küldöttség is a régió Csehszlovákiához csatolását kérte Prágában. Lord Hardinge ezek után visszavonta javaslatát.

A csehszlovák bizottság tagjai május 5-én tárgyalták meg Smuts jelentését és tértek vissza a csehszlovák–magyar határ ügyére. Mivel Masaryk felvetését senki sem támogatta, egyhangúan eredeti határjavaslatuk fenntartása mellett döntöttek. Határozatuk indoklásában hangsúlyozták, hogy a Csallóköz szoros gazdasági kötélekkel kapcsolódik a szlovák területekhez, továbbá azt is, hogy Kramar és Beneš, a „cseh–szlovák kormány illetékes képviselői” nem értenek egyet Masaryk állítólagos felvetésével.

A március közepére kialakult magyar–csehszlovák határ megváltoztatása tehát nem sikerült. A Külügyminiszterek Tanácsa elé május 8-án így nemcsak román és jugoszláv, hanem csehszlovák vonatkozásban is az eredetileg elfogadott határjavaslatok kerültek. A miniszteri értekezlet különös ellentmondása volt, hogy ugyanaz a Lansing, aki május 3-án a franciákkal együtt vétót emelt Lord Hardinge javaslatával, azaz a szakértői bizottság Magyarország érdekében történő befolyásolásával szemben, most – határszakaszról határszakaszra haladva – ismételten az etnikai elv megsértésére hívta fel a testület figyelmét, és komoly aggályainak adott hangot. „Úgy tűnik, minden esetben Magyarország rovására döntöttek”, és így csupán román és csehszlovák fennhatóság alá „kétmillió magyar kerül” – összegezte véleményét. A franciák – Pichon külügyminiszter, Tardieu és Laroche – minden esetben és a leghatározottabban a bizottsági álláspontot védték, miközben Balfour brit és Sidney Sonnino olasz külügyminiszter hallgattak vagy kerülték az állásfoglalást.

Azok után, hogy Lloyd George, Smuts és Lord Hardinge is a területi bizottságok, konkrétan a csehszlovák bizottság döntéseinek felülvizsgálatára tettek javaslatot, Balfour hallgatását, illetve passzivitását csak egyféleképpen magyarázhatjuk: a brit delegáción belüli vitában nem miniszterelnökével és annak híveivel, hanem saját minisztériumának a szakértőivel, illetve területileg illetékes referenseivel értett egyet. A brit kormányköröknek ez a magyar határokkal kapcsolatos belső vitája a továbbiakban is megmaradt, sőt 1919 őszétől 1921 tavaszáig, amikor a békeszerződést a brit parlament ratifikálta, több alkalommal felszínre is tört. A *Foreign Office* ezekben a vitákban kivétel nélkül mindig Magyarországgal szemben és szomszédai mellett foglalt állást.

A brit külügyminiszternek az egész vitában egyetlen érdemi észrevétele volt: a ruszinok Csehszlovákián belüli autonómiájának kívánatosságára hívta fel a

---

²⁵ Uo. 433.

figyelmet. Ezzel elvileg a többi külügyminiszter is egyetértett, és így végül úgy döntöttek, hogy felkérlik a csehszlovák bizottságot, tegyen javaslatot Ruténföld eljövendő státusára és a csehszlovák állammal való kapcsolatára. Az autonómia-terv rövidesen el is készült, s része lett az 1919. szeptember 10-én Csehszlovákiával kötött szerződésnek. Ennek szelleme a Jászi-féle magyar nemzetiségi minisztérium szakértői által kidolgozott s 1918 végén ki is adott ruszka-krajnai néptörvénynek felelt meg. A rutének – legalábbis papíron, mert a törvényt 1938-ig csak részben hajtották végre – külön tartományi gyűléssel és a tartományi gyűlésnek felelős, ám Prága által kinevezett kormányzóval rendelkeztek.²⁶

A békekonferencia legfelsőbb szerve, a Tízek Tanácsa május 12-én fogadta el – vita nélkül – a magyar határokra vonatkozó javaslatokat.

E döntés ellenére a magyar–csehszlovák határ ügye 1919 júniusában ismét reflektorfénybe került. Ezt a két ország közötti fegyveres konfliktus idézte elő, amit a békekonferencia lehetőleg „békésen”, vagyis saját fegyveres erő bevetése nélkül kívánt rendezni. A Négyek Tanácsa június 9-én és 10-én vitatta meg az ügyet. A 10-i ülésre a csehszlovák és a román kormány képviselői is meghívást kaptak. A tárgyalásokat eleinte a kialakult helyzetért való felelősség egymásra hárítása jellemezte. Wilson és Lloyd George szemrehányásokban részesítette a román és csehszlovák minisztereket a demarkációs vonalak átlépése miatt. Utóbbiak viszont azt hangsúlyozták, hogy a felelősség részben a békekonferenciáé, részben a magyaroké, akik határincidenseket provokáltak. Kramar egyenesen azt állította, hogy „Nincs tudomása, hogy a csehszlovák hadsereg átlépte volna a demarkációs vonalat, s ugyanígy nem tud semmiféle támadó hadmozdulatról”.²⁷ A román és a csehszlovák megbízottak azt is a békekonferencia szemére hányták, hogy nem ismerik a végleges határokat, s így nem tudhatják, hogy mely területeket szálltak meg jogszerűen, s melyeket jogszerűtlenül. Wilson, Lloyd George, Clemenceau és Orlando ezt követően néhány percre visszavonultak bizalmas tanácskozásra. Erről visszatérve Wilson bejelentette, hogy a külügyminiszterek bevonásával a következő napokban véglegesíteni fogják a csehszlovák–magyar és a román–magyar határt, s ezt mindhárom érdekelt féllel haladéktalanul közölni fogják. Elvárják, hogy ezeket a határokat a továbbiakban mindenki tiszteletben tartsa.

A román és a csehszlovák kormány képviselőivel június 11-én, a Külügyminiszterek Tanácsának ülésén közölték a május 8-án, illetve 12-én már elfogadott határaikat. A döntéssel Bratianu és Vaida-Voevod, illetve Kramar és Beneš egyaránt elégedetlen volt. A románok eredeti igényüknek megfelelően a Nagyvárad és a Szeged, valamint a Nagykároly és a Csap közötti határszakaszon kértek számukra előnyös módosítást. A csehek ugyancsak két ponton támasztottak kifogást. Részben azt kérték, hogy Pozsonnyal szemben, a Dunától délre kapjanak egy úgynevezett hídfőállást, részben pedig azt, hogy a Csata-Kalonda–Losonc vasútvonalnak ne csak a két végpontja, hanem a Hont és Balas-

---

²⁶ *Magyar történeti szöveggyűjtemény...* i. m. I. kötet. 97–103.

²⁷ *Sorsdöntések*, i. m. 144–145.

sagyarmat közötti, magyar területen futó szakasza is kerüljön csehszlovák fennhatóság alá. Ugyanezen az ülésen tárgyalták Pellé tábornoknak, a csehszlovák haderő francia parancsnokának előterjesztését egy új csehszlovák–magyar demarkációs vonalról. E javaslat szerint a magyar csapatokat a Duna, illetve a Vác–Miskolc sávtól mintegy 20–25 kilométerrel délebbre húzódó vonalra kellett volna visszavonni. A Külügyminiszterek Tanácsa Pellé javaslatát és Bratianu követelését egyhangúlag elvetette. A csehszlovák követelések közül viszont elfogadott annyit, hogy a Csata–Losonc vasútvonal azon csomópontját, ahová a korponai szárnyvonal becsatlakozott, vagyis Ipolyságot, Csehszlovákiának ítélte. Június 12-i ülésén a Négyek Tanácsa mindenben helybenhagyta a külügyminiszterek előző napi döntését, amit a csehszlovák delegáció is elfogadott.²⁸

Az újabb csehszlovák fellépésre az osztrák–magyar határról folyó viták adtak alkalmat. Clemenceau-hoz intézett július 5-i levelükben Kramar és Beneš amellet léptek fel, hogy Burgenland ne legyen sem Ausztriáé, sem Magyarországé, hanem kerüljön a Népszövetség fennhatósága alá. A csehszlovák állam vasúti összeköttetése a tengerrel csak így oldható meg biztonságosan – érveltek. Szempontjaikat azonban egyedül a franciák tartották méltánylandónak, a másik három ország képviselői nem. A csehszlovákoknak nyújtandó „vigaszdíjként” így és ekkor vetődött fel ismét a Pozsonnyal szembeni hídfő kérdése a Duna jobb partján, amit a Legfelsőbb Tanács júniusban még elvetett. A franciák által támogatott újabb engedmény ellen elsősorban az olaszok harcoltak, ám július 10-én ők is beadták a derekukat. Ezen a napon Csehszlovákia megkapta az annyira áhított dunai hídfőt, vagyis Pozsonyligetfalut és közvetlen környékét.

Az 1919 márciusára kialakított szakbizottsági határjavaslatok tehát 1919 nyarán két ponton módosultak: Ipolyság közlekedési megfontolásokból, Pozsonyligetfalu pedig stratégiai szempontok miatt Csehszlovákiához került. Arra való utalásokat azonban, hogy ezekre a döntésekre a Tanácsköztársaság miatt került volna sor, nem találtunk.

A magyar béke delegáció 1920. január–februári tevékenységét követően a benyújtott jegyzékek és Apponyi január 16-i beszédének hatására a magyar határok – és ezen belül a csehszlovák–magyar határ – ügye még egyszer előkerült. Ezeket a február végi és március eleji tanácskozásokon elsősorban a határ menti, döntően magyarlakta területek, többek között a Csallóköz sorsát vitatták. Az olaszok és részben a britek támogatták volna a párizsi döntések Magyarország javára történő módosítását, a franciák és részben a britek ellenállása azonban megghiúsította ezt a törekvést. Önmagához, illetve a csehszlovák szakbizottság egy évvel korábbi döntéséhez híven a megkérdezett brit szakértő, Allen Leeper amellet tört lándzsát, hogy a Csallóközre, illetve a Duna déli ágára gazdasági és stratégiai okokból Csehszlovákiának feltétlenül szüksége van. E terület nélkül Pozsony és Komárom lakossága éhínségnek lenne kitéve. Az Ipolytól keletre pedig a vasútvonalak miatt kellett eltérni a néprajzi határtól. A francia delegátus, Philippe

---

²⁸ „A második demarkációs vonal, valamint az 1919. június 12-ei szlovák–magyar végleges határ a cseh–szlovák javaslatok és követelések tükrében” címmel bővebben olvashatnak erről *Marián Hronský* tanulmányában.

Berthelot ezt megtoldotta azzal, hogy „Csehország igényeit nem vették teljes mértékig figyelembe, és Beneš úr eltekintett a követeléseitől, amikor csak lehetett, hogy ne kerüljenek magyarok Csehszlovákiához”.

A vitának véget vetve Lord Curzon brit külügyminiszter kompromisszumos javaslatot terjesztett elő. Ennek lényege abban állt, hogy a békeszerződés aláírása előtt ne lehessen újratárgyalni a magyar határokat, ellenben ha a határmegállapító bizottságok „alapos helyszíni vizsgálat eredményeként úgy találnák, hogy bizonyos helyeken igazságtalanság történt, és módosításra van szükség, joguk legyen jelenteni véleményüket a Népszövetségnek”. A határmegállapító bizottságok tehát csak arra kapjanak felhatalmazást, hogy egyes konkrét pontokon mutathassanak rá a módosítás szükségességére, de ne egész határszakaszokat vizsgáljanak felül.²⁹

Az angol jegyzőkönyv ezt nem tartalmazza, de francia forrásokból tudjuk, ugyanekkor döntötték el azt is, hogy a későbbi módosítás lehetőségét nem a békeszerződés szövegébe iktatják, hanem egy külön kísérelvélben hozzák a magyarok tudomására. E döntés következményeként született meg az úgynevezett Millerand-féle *lettre d'envoi*, amely tehát nem francia, hanem brit kezdeményezésre született, s a francia kormányfő aláírása kizárólag azért szerepel a dokumentumon, mert Clemenceau örökébe lépve ő volt a Legfelsőbb Tanácsot felváltó Kormányfők Tanácsának az elnöke.

A fenti döntéssel a csehszlovák–magyar határ véglegessé vált. Ez a határ volt az, ami a békeszerződés szövegébe került, amit a magyar kormány küldöttei 1920. június 4-én írtak alá a nevezetes Grand Trianon-kastélyban, s amit a magyar nemzetgyűlés 1920. november 15-én ratifikált.

---

²⁹ Bury, J. P. T. – Butler, R. (ed.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. First Series, vol. VII. London, 1958, 440–449.